

„MAGYARORSZÁG LELKE HALHATATLAN MARADT”

POLITIKAI FOLYTONOSSÁG A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

G A L I M Á T É

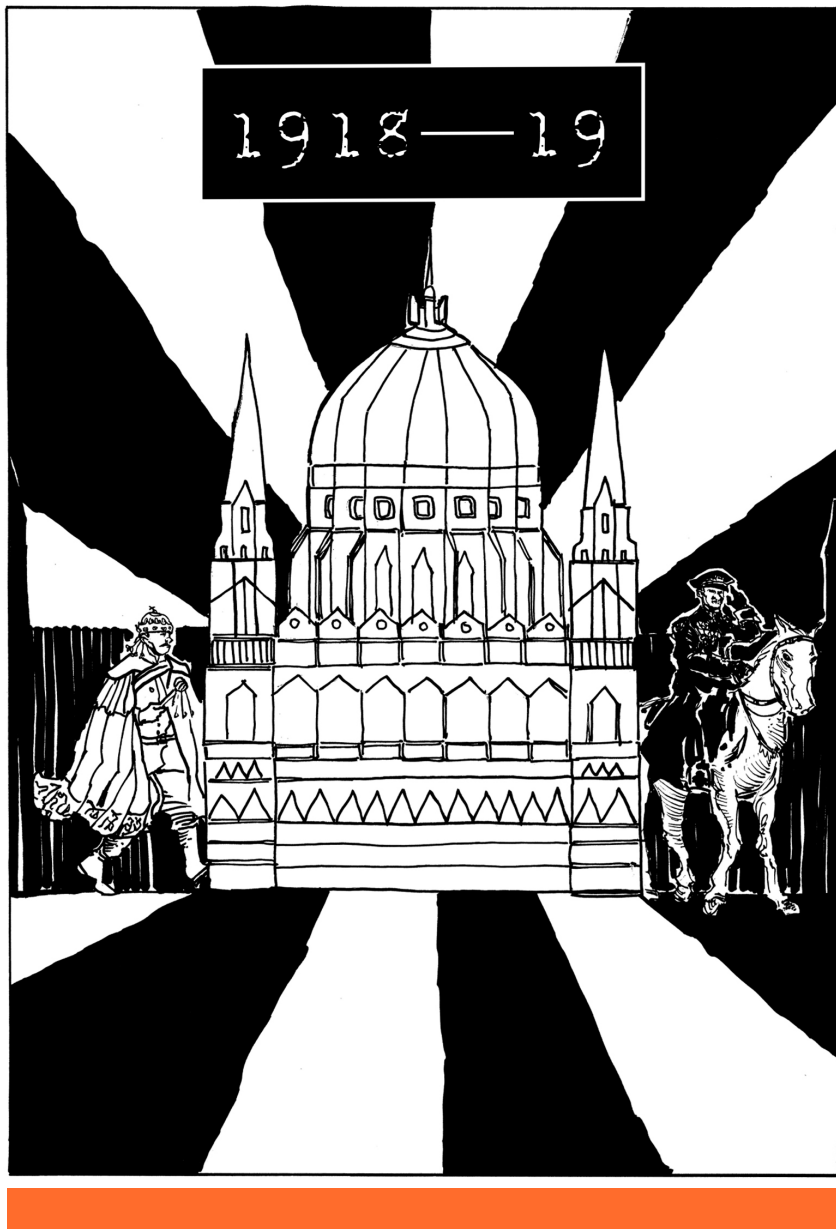
„Új politikát kell kezdenünk, mert a politikát ott, ahol Tisza István elhagyta, újra kezdeni nem lehet. [...] De azért, bár új politikát keresünk, ezt a politikát össze kell kapcsolnunk a múlttal; össze kell kapcsolnunk azokkal a nagy nemzeti tradíciókkal, amelyeken felépült ennek a nemzetnek, ennek az országnak, ennek az államnak a rendje.”¹ E szavak 1921. április 19-én hangzottak el gróf Bethlen Istvántól, a magyar reálpolitika kimagasló alakjától, mégpedig kormányfői bemutatkozó beszédében. Jól megvilágították, hogy az I. világháborús összeomlás, illetve a trianoni országcsonkítás nyomán hazánk újjáépítése és működésének újjászervezése a Horthy-korszakban számos területen – az államforma kérdése, a politikai rendszer jellege, a kulturális politika – az ezeréves történeti és alkotmányos hagyományainkra alapozva ment végbe.

AZ ÁLLAMFORMA KÉRDÉSE

Hazánk államformája attól fogva királyság volt, hogy Szent Istvánt 1000 és 1001 fordulóján megkoronázták. A monarchiát azonban a történelmi Magyarország felbomlásának sodrában, 1918 őszén népköztársaság, majd 1919 tavaszán tanácsköztársaság váltotta fel. Ezen időszak, s így a köztársaság is, közvéleményünk többségének saját tapasztalatai alapján az I. világháborús vereségünket követő nemzeti megaláztatást, politikai instabilitást, terrort és gazdasági nehézségeket szimbolizálta. Ennélfogva Simonyi-Semadam Sándor miniszterelnök már 1920. március 18-án rendelkezett a királyság formális visszaállításáról, lándzsát törve amellelt, hogy a királyság „alkotmányunk alapelveinek és alapintézményeinek” szerves részét képezi. Úgyszintén a királyság intézményének alkotmányos folytonossága mellett szállt síkra Bethlen István, amikor 1933 márciusában külföldi előadókörútja müncheni állomásán ekképpen fogalmazott:

„Magyarország nem az az ország, ahol újonnan kieszelt papíralkotmányok becsben állhatnak vagy fennmaradhatnak. A magyar nép számára az alkotmány: hagyományainak megtestesülése. Az alkotmány maga az állam és az marad a jövőben is. Magyarország monarchista, de nem azért, mert

¹ Nemzetgyűlési napló. 1920/IX. 184.

Békés átmenet –

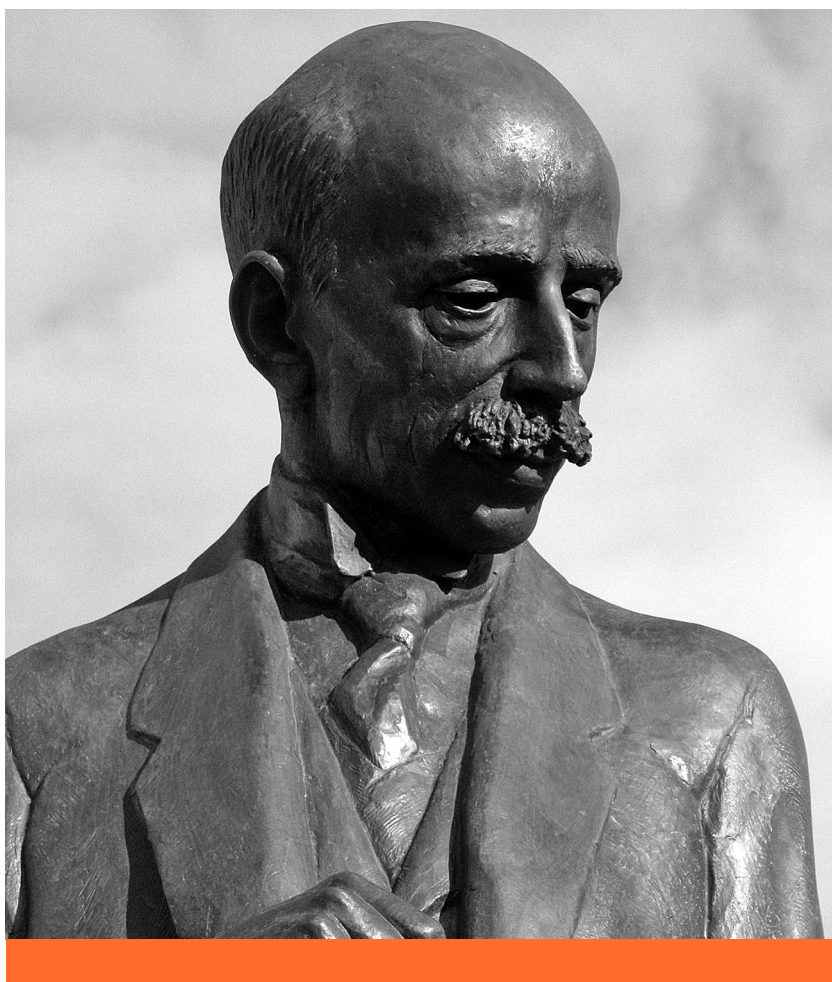
A királyság és a kormányzáság folytonossága 1918/19-ben
(Fábián István, 2025)

ragaszkodik a dinasztiahoz; ellenkezőleg, azért monarchista, mert hű marad meglévő alkotmányához és úgy érzi, hogy Magyarország az alkotmányon és monarchista rendszeren alapuló, erős vezetés nélkül aligha tudna ellenállani az idő hullámverésének.”²

A trón a két világháború között végig betöltetlen maradt, az uralkodót pedig, miként korábban is a magyar történelemben, ideiglenesen kormányzó helyettesítette. Az 1920. március elsején államfővé választott Horthy Miklós a tisztességében olyan elődök örökébe lépett, mint Hunyadi János és Kossuth Lajos. Jogkörei kezdetben egy középépos államfőének feleltek meg, mivel az őt megválasztó Nemzetgyűlés egyrészt tartott a jelentős hatalommal és mozgástérrel bíró Horthytól, másrészt kifejezésre kívánta juttatni a király és a kormányzó közötti határozott különbséget. A ’30-as évek első felétől azonban a felhatalmazása egyre szélesedett, és 1942-re már megközelítette a néhai magyar uralkodókét. Szükséges ugyanakkor hangsúlyoznunk, hogy mindez nem a kormányzói önkényuralom kiépítését szolgálta, hanem a politikai egyensúly és az alkotmányos parlamenti berendezkedés megőrzését abban a korban, amikor

² Hogyan épült fel újra romjaiból Magyarország? Bethlen István gróf müncheni előadása. *Budapesti Hírlap*, 1933. március 18. 3.

Konszolidáció –
Gróf Bethlen István,
1921 és 1931 közötti
miniszterelnök szobra
(Stremeny Géza, 2013)
a Sándor-palota és a karmelita
kolostor közötti sétányon
(Országos Széchényi Könyvtár)

az 1929-es nagy gazdasági világválsággal járó társadalmi és gazdasági konfliktusok, valamint a totalitárius diktatúrák felemelkedése a nemzetközi és a honi politikát egyaránt mozgásba hozták és átalakították.³

A király nélküli királyság belpolitikai arénájában két jól elkülöníthető tábor alakult ki a királykérdést illetően. Az ún. szabad királyválasztók elsődlegesen nemzeti uralkodót szerettek volna a trónra ültetni. Soraikban ezért többek között felmerült a Habsburgok „magyarországi” ágának két főhercege, Albrecht és József neve, de gondolkodtak azon is, hogy valamelyik hazai főnemesi családból – főképpen a Széchenyi családból – válasszanak királyt, illetve szóba került Horthy Miklós, de családjának egyes tagjai is. Önellenmondást vállalva a szabad királyválasztók egy része a külföld felé is nyitott. Azt követően, hogy a '20-as évek második felétől kezdődően a nagyhatalmi státusszal rendelkező Olaszország a revíziós törekvéseink nyílt támogatójává vált, megjelentek azok a nézetek, hogy az üres trónt az olasz uralkodócsalád egyik tagjával kellene betölteni. Közszájon forgott még az angol Windsor-ház is, illetőleg „Ladomér” névre magyarosítva a brit sajtómágnás, Lord Rothermere, a magyar revíziós igények ismert külhoni pártfogója.⁴

A szabad királyválasztókkal szemben álltak a legitimisták, akik azt vallották, hogy történeti alkotmányosságunkon csorba esett az által, hogy 1918 őszétől távol volt tartva az uralkodói bársonyszéktől az utolsó magyar király, IV. Károly, valamint az ő utódjának tekintett Ottó. A többnyire a dualizmus időszakának katolikus arisztokrata elitjét tömörítő legitimisták ezért az ő trónigényeik érvényesülését óhajtották. A '20-as évek végére elszíntelenedő legitimizmus eszméje szorosan kapcsolódott a politikai katolicizmushoz, a hagyományos

3 OLASZ Lajos: *A kormányzói jogkör = A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948.* szerk. ROMSICS Ignác, Osiris, Bp. 2009. 102–137.

4 KEREPESZKI Róbert: Jelöltek és önjelöltek. A királykérdés megoldásának alternatívái. *Rubicon*, 2011/8. 28–35.

népi-vallásos kultúrához és a dinasztikus érzelmekhez. A király személyében a legitimisták ezeréves államiságunk megtestesülését látták, éppen ezért Horthy Miklós államfőségére ideiglenesként tekintettek.⁵ A budapesti kormánykörök ugyanakkor tisztában voltak azzal, hogy a Habsburg-restaurációt sem a világháborúból győztesen kikerült nagyhatalmak, sem pedig a velünk szomszédos kisantantállamok nem támogatják. Ennek dacára az olyan legitimisták, mint gróf Apponyi Albert szilárdan kitartottak emellett, hogy összeköti őket „a törhetetlen ragaszkodás a jogfolytonossághoz és ebből kifolyólag a törvényes királysághoz. [...] Aki lelkesedik a törvényes királyság érvényesítéséért, egyszerűen helytáll, mint alkotmányos tényező a magyar nép jogállományának sértetlenségéért. Nekünk a magyar alkotmányfejlődés szellemében felbonthatatlan egységet jelent a kettő; egyik a másiknak biztosítéka.”⁶

A POLITIKAI RENDSZER JELLEGE

A két világháború közötti Magyarország politikai felépítménye számos elemében merített a korábbi korszakok örökségéből. A folytonosság több ponton is jól tetten érhető volt, viszont megjelentek szembeötlő különbségek is, példának okáért a politikai elit összetételében.

A Horthy-korszak kezdetével ugyanis az I. világháborút megelőző évtizedek meghatározó személyiségei helyett az 1918 előtti elit új nemzedéke érkezett a politikába. Mindezt jelzi, hogy a régi országgyűlésből 1920-ban mindössze 23-an, 1922-ben 34-en, 1926-ban pedig 24-en ültek a parlamentben. A generációváltásra komoly igény és szükség mutatkozott egyrészt a néhai törvényhozás tagjainak megöregedése okán, másrészt pedig a közvélemény többsége őket is felelősnek tartotta az ország 1920-ra kialakult válságos állapotáért. Harmadrészen az összeomlást követően gyökeresen megváltozott közéleti viszonyok újfajta mentalitást és magatartást kívántak meg, melyeknek a korábbi politikusi garnitúra többsége – feltehetőleg – nem tudott, illetve nem is akart megfelelni.⁷

Az új politikusi nemzedék idővel azonban azt tapasztalhatta meg, hogy a kiépülő politikai rendszer jellege folytonosságot mutatott a dualizmus és a korábbi korok (politika)történeti hagyományaival is. Ennek egyik vetülete, hogy akárcsak a kétközpontú állam idejében, úgy a Horthy-korszakban is a nagy kormányzópartok által vezetett, hegemon többpártrendszerrel lehetett beszélni. A mai magyar közéleti gondolkodásban a legerőteljesebben Csizmadia Ervin politológus képviseli azt a véleményt, miszerint a honi politikai fejlődés történelmi logikája az elmúlt másfél évszázadban a domináns pártrendszerek ismétlődő mintázata.⁸ Ugyanakkor ez nem újkeletű megállapítás. Hiszen a neves legitimista közgazdász és történétíró, Gratz Gusztáv már a II. világháború alatt papírra vetett – de végül csak 2001-ben megjelent – visszaemlékezésében is amellett érvelt, hogy „megfelelt a magyar tradícióknak”, amikor Bethlen István 1922-ben létrehozta a klasszikus konzervatív, keresztény-nemzeti programot hirdető és a köznyelvben csak Egységes Párt néven emlegetett kormányzópártját.⁹ Mivel az nagyon hasonlatos volt az 1875 és 1905 között nyolc parlamenti választáson diadalmaskodó és összesen nyolc miniszterelnök kormányát támogató Szabadelvű Párthoz, valamint gróf Tisza István 1910-től 1917-ig az országot irányító Nemzeti Munkapártjához.

Az Egységes Párt megteremtését nem csak az indokolta, hogy Bethlen annak révén kísérelte meg a belpolitikai stabilitás véghez vitelét. Legalább annyira számítottak a gazdasági érvek is, mert a Magyarországnak hiteleket nyújtó

**folytonosságot
mutatott a korábbi
korok hagyományaival**

5 BÉKÉS Márton: *A legitimisták és a legitimizmus = A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948. I.m.* 214–242.

6 „Lehetetlené kell tenni a kalandorkirályságot”. *Budapesti Hírlap*, 1926. szeptember 14. 2.

7 PÜSKI Levente: *A politikai elit változása 1919 után = Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben.* szerk. VALUCH Tibor, 1956-os Intézet–Osiris, Bp. 1995. 400–406.

8 CSIZMADIA Ervin: *A magyar politikai fejlődés logikája. Összehasonlítható-e a jelen a múlttal, s ha igen, hogyan?* Gondolat, Bp. 2017.

9 GRATZ Gusztáv: *Magyarország a két háború között.* szerk. PAÁL Vince, Osiris, Bp. 2001. 147.

Bethlen István beszéde a Jurista Klub rendezvényén az Országos Kaszinóban 1922. január elsején

Mit szólna ma Tisza István, ha itt állana közöttünk? Nem akarok politikáról beszélni és talán nehéz ma nem politikáról beszélni, amikor ezt a kérdést felteszem. Ma azt mondták rólam, hogy én azért álltam Tisza István mellé az utolsó küzdelemben, mert az ő kezéből kitüntetést nyertem. Szomorú süllyedése a magyar közéletnek, hogy akadt politikus, aki a nemzet élére állított férfit ennyire lekicsinyli akkor, amikor politikai kérdésekről van szó. Én igenis idézhetem Tisza István szellemét, mert igaz, hogy nem voltam vele egy politikai pártálláson, de becsültem, szerettem és tiszteltem őt és azt hiszem, hogy ő hasonló érzellemmel viseltetett velem szemben. Követtem őt az utolsó percben azért, mert éreztem, hogy amikor a nemzet nagy értékei forognak veszedelemben, akkor meg kell szűnnie a gyűlölködés szellemének és meg kell állítani romboló útjában azt a gyűlölködő szellemet, amely ezt a nemzetet a posványba, a züllésbe és végeredményben a trianoni békébe taszította. Tisza István halálával megszűnt a nemzet életében a jogfolytonosság, ő volt az a férfi, akitől tartottak és féltek az utolsó percben, akit le kellett dönteni – bár nem volt a hatalom polcán – a hatalom láthatatlan polcáról, hogy ezen a nemzeten végiggázolhassanak.

Mit szólna ma hozzánk Tisza István szelleme? Ő ma, igenis új jogfolytonosságot hirdetne. De nem azt a formai jogfolytonosságot, amely fel nem támasztható, csak új, kedvező körülmények közt. Mert hiszen a nemzet integritása, a nemzet egysége, Nagy-Magyarország nélkül nincs jogfolytonosság. A jogfolytonosság azzal él, azzal támad és azzal pusztul. Ő azt mondaná, hogy a lelkek jogfolytonosságát kell feltámasztani. Mert ha meg tudjuk valósítani a magyar nemzet legjobb fiainak lelki egységét: akkor a nemzet egységét újból helyre fogjuk állítani. Ne formai jogfolytonosságot keressünk, hanem a legjobb magyarok egységét. Ha ezt meg tudjuk találni, akkor megtaláltuk azt a nagy titkot, azt a nagy szert, amelynek segítségével a nemzet jogfolytonosságát és teljességét is helyreállíthatjuk.

Én tehát azt mondom: keresnünk, kutatnunk kell azokat a módokat, amelyekkel ezt elérhetjük. Talán sokan félreértették azt a működésemet, amelyet az utolsó időkben kifejtettem abból a célból, hogy elválasszam a színaranyat a salaktól. Ha ezt meg tudjuk tenni, akkor megteremtjük a színmagyar emberek egységét. Nem szabad odáig mennünk, hogy kockáztassuk azt, amit elértünk. Sohasem szabad megengednünk azoknak az elemeknek föléledését, akik ezt az országot beletaszították a süllyedésbe, a forradalomba. De keresnünk kell az útját és módját, hogy azok az emberek, akik társadalmi osztályokban, pártokban elosztva, foglalkozásuk szerint csoportosulva lelkük mélyéből ennek a hazának új fölemelkedését keresik és kívánják, azok egy táborba jöhessenek. Nem fog ebben megakadályozni minket semmi. Nem fog megakadályozni az a hadjárat sem, amely öntudatlanul ezt az országot újabb posványba vinné bele. Nekik csak egy mentségük lehet: az, hogy nem tudják, mit cselekszenek. Minket nem a gyűlölet vezet, de ennek az országnak az érdeke, amelynek öréül odaállítottunk. És ha odaállítottunk, akkor – emlékezve azoknak a magyar hősöknek a példájára, akik a harctéren meg tudtak halni a hazáért – kötelességünket teljesítenünk kell az utolsó percig és minden körülmények közt.

Arra tanít Tisza István emléke, hogy keresnünk kell ebben a nemzetben a színaranyat. Bárhol legyen az elrejtve, mert magyar és magyar közt társadalmi osztály és foglalkozás szerint nincs és nem lehet különbség. Különbség lehet a meggyőződésben és az intenciók becsületességében.

Mi a meggyőződést tiszteljük, az intenciók becsületességét vizsgáljuk és e vizsgálat szerint azokhoz fogunk fordulni és kell fordulnunk, akik tisztán és kizárólag ennek a hazának a javát keresik és kutatják. Ezekre azonban minden körülmények közt számíthatunk. Számíthatunk, akár benn vannak a parlamentben, akár kívül állanak a parlamenten, akár a múltban játszottak szerepet. Ezt a példát akarjuk a nemzet elé állítani és kérjük a nemzetet, hogy ezt az irányt kövesse, mert ez az az irány, amelyet Tisza István nekünk kijelölt.

Bethlen István gróf beszédei és írásai. Genius, Bp. 1933. I. kötet, 219–220. oldal

külföldi tőkéscsoportok is a belügyi viszonyaink megszilárdításában voltak érdekeltek.¹⁰ S noha a két világháború között az Egységes Párt többszöri átalakuláson és névváltoztatáson (1932-től Nemzeti Egység Pártja, 1939 után Magyar Élet Pártja) esett át, mégis olyan alapot biztosított a politikai elitnek, amelyről az a változó parlamenti erőviszonyokhoz igazodva 1944 tavaszáig, hazánk német megszállásáig képes volt az ország vezetésére.

A Horthy-korszak hajnalán, 1920-ban tartott nemzetgyűlési választások – köszönhetően a Friedrich István miniszterelnök által 1919 őszén meghozott választójogi rendeleteknek – a magyar történelem első általános, egyenlő, titkos és többpárti parlamenti megmérettetései voltak. Bethlen István azonban 1922-ben választójogi rendelet, majd 1925- pedig törvény formájában több szempontból is szűkítette a szavazásra jogosultak körét, valamint Budapest és környéke, illetőleg a törvényhatósági jogú vidéki városok kivételével visszaállította a nyílt voksolás gyakorlatát. A gróf ugyanis nem számított a tömegdemokrácia hívének. Azt vallotta, hogy választójoggal azon állampolgárok-nak kell rendelkezniük, akiknek megfelelő vagyoni és műveltségi háttere van a felelős döntéshozatalhoz. Meglátása alapján a „demokrácia nemcsak szabadság, hanem egyúttal népnevelés is. Aki azt hiszi, hogy a szabadságjogoknak törvényes dekretálásával demokráciát csinál, az nagyon tévedhet. Ehhez még az szükséges, hogy azok a néprétegek, amelyek ezen az úton hatalomhoz jutnak, a közügyek intézésébe beleszólási jogot kapnak, ezek kultúrában, erkölcsben, fegyelmezettségben, felelősségérzetben és áldozatkészségben kellő színvonalra emelkedjenek, nehogy csupán önző célokból gyakorolják a nekik adott jogokat.”¹¹ Mindez politikai életünk hagyományrendszerébe illeszkedett, hiszen Magyarországon a népképviselési alapon rendezett választások 1848 óta íródo történelmében a voksolások nyíltan zajlottak, a választójog pedig korlátozott volt, döntően életkori, nemi, vagyoni és műveltségi megkötésekkel.

A folytonosságot jelképezte az 1918 előtti főrendiház örökebe szervezett felsőház 1926-ban történt visszaállítása is. A magyar törvényhozás ugyanis 1608 óta kétkamarás formában működött, és a főrendi tábla megszüntetése sem 1848-ban, sem 1867 után nem vetődött fel, de az 1885-ben megvalósuló főrendiházi reform sem lépett túl a technikai korszerűsítés keretein. Az „őszirózsás forradalom” alatt a régi képviselőház kimondta az önfelosztását, a főrendiház elnökeként viszont a felkészült jogtudós, báró Wlassics Gyula rendkívül taktikusan csak „berekesztettnek” nyilvánította a második kamara üléseit. Ez aztán hivatkozási alapot képezett a felsőház újbóli felállításához egy olyan Európában, ahol az egykamarás parlament akkortájt egyébként is kivételnek számított. A politikai elit a megváltozott viszonyokhoz igazodó második kamarát az intézményes hatalommegosztás egyik biztosítékának, egyfajta rendszerstabilizátornak tekintette.¹²

Az újjászervezett felsőház harmadik ülésén, 1927. január 31-én, az ismét elnökké választott Wlassics Gyula mellett szállt síkra, hogy „a kétkamarás törvényhozással, mely a magyar alkotmányos fejlődés évszázadokra terjedő hagyománya, a haladás útjára léptünk [...] az ezeréves alkotmányos Magyarországon nem doktrínér elméletek szabják meg az országgyűlési reform tartalmának helyességét, hanem a vezérlő gondolatnak annak kell lennie, hogy ki kell elégiteni ugyan a haladás követelményeit, de ezeknek a történelmi életképes tradíciókkal teljes összhangban kell maradni. [...] Abban csaknem mindnyájan egyetértünk, hogy törvényhozásunk ezeréves fejlődése alapján kialakult rendszerét kell alapul vennünk. Nekünk nemzeti kincsünk a mi történeti alkotmányunk. [...] Nekünk nem szabad a hevenyészett papíralkotmányok radikális útjára tévelyegni; nekünk bele kell kapcsolódnunk a történeti folytonosság ritmusába.”¹³

**történelmi tradíciókkal
összhangban álló
haladás**

10 SIPOS József: A bethleni kétharmad. A Kiszgazdapárt kormányzópárttá bővítése és az 1922-es választások. Belvedere Meridionale, Szeged, 2020. 24–89.

11 A miniszterelnök programbeszéde Debrecenben. Budapesti Hírlap, 1926. november 30. 4.

12 PÜSKI Levente: A magyar felsőház története 1927–1945. Napvilág, Bp. 2000. 11–22.

13 Felsőházi napló. 1927. I. köt. 7.

Előkép – Fotózkodó pár
a Kossuth Lajos téren
gróf Tisza István szobránál
(Zala György, 1934) 1938-ban
(Fortepan / Nagy Gyula)

KULTÚRPOLITIKAI FOLYTONOSSÁG

Miként az államszervezés terén, úgy a kultúrpolitika vonatkozásában is számos területen a korábbi korszakokkal való folytonosság volt megfigyelhető a két világháború között.

A Horthy-korszak kultúrpolitikájának egyik sarokköve a magyar „kulturföleány” gondolatisága volt, amely nemzetünk kulturális vezető szerepét kívánta megteremteni a Kárpát-medencében, mivel a képviselői abban látták a Trianonban megcsonkított ország számára a felemelkedés, valamint a vesztes

világháború után az Európához való visszakapcsolódás zálogját. A Magyar Tudományos Akadémia elnöke, Berzeviczy Albert például már 1920 májusában arról beszélt a trianoni békeszerződés rendelkezéseinek ismeretében, hogy „csak szellemi fölénye emelheti föl a magyar nemzetet még egyszer elvesztett nagysága magaslatára. [...] Az újabbkori Magyarország soha sem akart fegyverrel hódító háborút viselni; ezentúl kötelességünk hódító hadjáratot indítani a szellem fegyvereivel. Ha valamivel, ezzel a hódító háborúval nyerhetünk vissza mindent, amit elvesztettünk.”¹⁴ Berzeviczy véleménye nem számított újkeletűnek, mert a magyar „kultúrfőlény” elképzelése a reformkor óta létezett. Gróf Széchenyi István már egy 1842-es beszédében leszögezte a nemzetiségi kérdés megnyugtató rendezését illetően, hogy „olvasztói felsőbbbséggel kell bírni”.¹⁵

A „kultúrfőlény” kivívása céljából gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter 1922 és 1931 közötti hivatali ideje alatt olyan nagyívű, sok tekintetben napjainkig ható fejlesztésbe kezdett, melyek máig páratlanok tekinthetők a hazai kultúrtörténetben. Az általa a tudományos intézményrendszerben és az iskolahálózatban véghez vitt jelentős mennyiségi és minőségbeli gyarapodás fényében méltán érdemelte ki, hogy halála után a „legkonkrétabb, leggyakorlatibb s ugyanakkor a legnagyobb álmú magyar kultúrpolitikus” kitüntető jelzővel illesse őt Ravasz László.¹⁶

Klebelsberg kultuszminisztersége során – kényszer szülte – kultúrpolitikai folytonosságnak volt tekinthető az 1926-tól 1931-ig tartó népiskola-építési program is, amelynek keretében mintegy ötezer elemi iskolai tantermet és tanítói lakást emeltek, elsősorban az Alföldön, azon belül is a Duna–Tisza közében. Bár a dualizmus idején is történtek komolyabb fejlesztések a népiskolai hálózatban, vallás- és közoktatásügyi miniszterként például Wlassics Gyula 1895-ben, a millennium jegyében ezer állami elemi népiskola felépítését rendelte el, ám az akkori kormányzatok a népiskolák segítségével történő magyarosítás szándékából főképpen nemzetiségi vidékeken emeltek elemi tanintézményeket, melyeknek háromnegyede 1920-ban az új határokon túlra került. A Horthy-korszak céltudatos népiskola-építéseinek köszönhetően az analfabetizmus a tíz éven felüli népesség körében az 1920-as 13 százalékról 1930-ra 9,3 százalékra csökkent, majd 1941-re 6,4 százalékra mérséklődött. Az újonnan felhúzott népiskolák sok esetben közösségi térként is működtek, helyet adva népkönyvtáraknak, színtársulatok előadásainak, gazdakörök és más társadalmi vagy kulturális egyesületek rendezvényeinek.¹⁷ Olykor pedig hitéleti szerepük is volt: a nem egy esetben hozzájuk épített kápolnákkal, oltárfülkéikkel és gyóntatóhelyiségekkel az alföldi népesség szellemi felemelése mellett azok lelki gazdagodását is szolgálták. E tekintetben a kultusztárca törekvései összhangban álltak az „Alföld nagy püspökének” nevezett Hanauer Árpád István váci megyéspüspök kívánalmaival, aki ezáltal is enyhíteni igyekezett az alföldi tanyavilágban élők lelki ínségén.¹⁸ A népiskolákkal kapcsolatban (is) utalt Klebelsberg 1926 tavaszán, a Gyermekvédő Liga közgyűlésén arra, hogy az oktatás és a kultúra terén végbement beruházásokat hosszú távúnak, kormányzati ciklusokon átívelőnek szánja. Nagyszabású beszédében amellet tett hitet, hogy a

„kultúrpolitika hosszú lejárátú váltó. [...] De éppen, mivel ez így van, óriási felelőssége van a mindenkori kultuszminiszternek, akinek húsz évre előre kell dolgoznia. És nekünk olyan nemzedéket kell ma felnevelnünk, amely húsz év múlva meg fogja állani a versenyt az akkori más nemzetek generációjával.”¹⁹

14 BERZEVICZY Albert: *Nemzeti katastrófháink* = *Akadémiai Értesítő*. szerk. HEINRICH Gusztáv, MTA, Bp. 1920. 179.

15 GRÓF SZÉCHENYI István: *A magyar Academia körül*. Trattner-Károlyi, Pest, 1842. 40.

16 RAVASZ László: Mátyás király hagyatéka. *Budapesti Szemle*, 1933/666. 237.

17 UJVÁRY Gábor: *„Egy európai formátumú államférfi”. Klebelsberg Kuno (1875–1932)*. Kronosz–Magyar Történelmi Társulat, Pécs–Bp. 98–147.

18 LÉNÁR Andor: *A Váci Egyházmegye Hanauer Árpád István püspöksége idején (1919–1942)*. Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola Pécsi Egyháztörténeti Intézet, Pécs, 2017. 130.

19 Kultúrprogram. Gróf Klebelsberg Kuno beszéde a Gyermekvédő Liga közgyűlésén. *Néptanítók Lapja*, 1926/17–18. sz. 4–5.

az alkotmányos politikai élet folytonossága

Klebsberg helyesen mérte fel azt is, hogy Trianont követően az előző évszázadok magyar nemzeti törekvései – melyek alapvetően a Habsburg-dinasztiával és a hazai nemzetiségekkel szemben határozták meg magukat – alapjukat veszítették, és ennek okán „neonacionalizmus” megfogalmazására van szükség. A kultuszminiszter értelmezése szerint mindez az alábbiakat jelentette: „A pozitív, az aktív, a produktív, a konstruktív emberek szolidaritását; a munkás, az alkotó emberek szent összefogását a rombadőlt haza újjáépítésének nagyszerű munkájában; öntudatos összefogást a kritika túltengéseivel, a hiperkritikával és általában a negatív emberekkel szemben, mert ha a negatív emberek befolyása a közvéleményben felülkerekednék, ez végzetesen megállítaná a nemzetet a modern haladás útján. A neonacionalizmus a korábbi idők szónokló, ünneplő, civódó és kesergő hazaszeretetével szemben a munkás hazaszeretetet hangsúlyozza. Épp úgy szembeszáll a jogosulatlan önámítással, mint a nemzet önbi-zalmának kishitű lefokozásával; épp úgy szembeszáll a naiv optimistákkal, mint a baljósokkal és a kétségbeesés apostolaival.”²⁰

A „neonacionalizmus” eszméjének megjelenése mellett a két világháború között mindvégig erőteljesen volt jelen a befogadó és keresztény magyar nemzeteszmény jegyében született „Szent István-i állameszme” gondolatisága. Az elképzelés követői szerint – miként azt Ottlik László, a korszak konzervatív filozófusnemzedékének egyik legtermékenyebb és legismertebb tagja az *Új Hungária felé* című, 1928-as írásában kifejtette – ezen nemes történeti hagyomány folytonosságát figyelembe véve amennyiben valamilyen formában megvalósulna Trianon revíziója, úgy a nem magyar anyanyelvű lakosság miatt hazánk nemzetiségi területek szerinti föderalizációjára volna szükség. Hiszen a magyar állam a fennállása ezer éve során mindig is soknemzetiségű állam volt, melyet a nacionalizmus ideológiájának 18–19. század fordulóján történt megjelenése előtt egyfajta sajátos patriotizmus tartott össze.

„Neopatriotizmusra” is mindenféleképpen szükség van tehát a „neonacionalizmuson” túl – írta.²¹ Kilenc évvel később, 1937 őszén pedig Eckhardt Tibor országgyűlési képviselő, a Független Kisgazdapárt akkori elnöke tört lándzsát amellelt, hogy a Szent István-i örökség az „egyedül lehetséges alapja egy jobb magyar jövőnek és becsületes fejlődésnek.

A szentistváni gondolat ma is átfogja a tőlünk elszakított területeket és népeket, átfogja annak a legmagasabb szolidaritásnak a jegyében, mely egy ezeréves együttélés, a sors viszontagságai, a közös történelem, a közös sors, a közös hivatás, a geográfiai és geopolitikai tények által egymásra utalt népek együvértartozása és szolidaritása. A szentistváni gondolat, mint legszentebb örökség szállt erre a trianoni nemzedékre. Szent István birodalma tekintélyt és tiszteletet jelent kifelé, becsületet, rendet és haladást, szabadságot és tökéletes alkotmányosságot befelé.”²²

ÖSSZEGRZÉS

„Csak az az egészséges és üdvös a társadalomban, ami organikusan fejlődik” – vallotta Kornis Gyula piarista szerzetes tanár, a Horthy-korszak legjelentősebb hazai kultúrfilozófusa, egy időben Klebsberg államtitkára.²³ Ezen megállapítás figyelembevételével mellett faragott életképes országot formátumos államférfiak sora a két világháború között a trianoni torzóból. Az embert próbáló feladat pedig bizonyosan nem sikerülhetett volna, ha nem támaszkodhattak volna mindvégig a magyar politikai és alkotmányos élet ezeréves folytonosságára, valamint annak tapasztalatiságára. Miként 1920-ban papírra vetette Lengyel Zoltán jogász, korábbi függetlenségi párti parlamenti képviselő:

20 GRÓF KLEBELSBERG KUNO: *Neonacionalizmus*. Athenaeum, Bp. 1928. 5–6.

21 OTTLIK LÁSZLÓ: *Új Hungária felé. Magyar Szemle*, 1928/9–12. sz. 1–9.

22 Az ellenzék vezéreinek felvonulása a körmendi gyűlésen. *Pesti Napló*, 1937. október 12. 8.

23 KORNIS GYULA: *Tudomány és társadalom. A tudomány szociológiája*. II. köt. Franklin, Bp. 1944. 383.

Gróf Klebelsberg Kunó (1875–1932) az 1900-as évek elején mint a miniszterelnökség munkatársa és vallási- és közoktatási miniszterként, pályája végén (Wikimedia Commons, Gróf Klebelsberg Kunó emlékezete. Kir. M. Egyetemi Nyomda, Bp. 1935.)

„Történelmi hagyományaink épp oly egységesek és szilárdak, mint a Kárpátok gyűrűje, mely Magyarország területi integritását minden zivatarok után is egy ezredéven át újból és újból biztosította és helyreállította. Alkotmányunk is ilyen kerek egész a Szent Korona tanán alapuló ezeréves rendszerével, melynek hézagait kitöltötte az idő, de amely a zavarok elmúltával mindig visszatért önmagához és szűzi tisztaságában fennmaradt, mint a nemzetfenntartó erők leghatalmasabbika.”²⁴

S hogy mindez nemcsak a kortárs magyaroknak, de a hazánkban megforduló külföldieknek is szembeötlő volt, mi sem bizonyítja jobban, mint James Owen Hannay példája. A George A. Birmingham írói álnéven publikáló ír protestáns lelkész a '20-as évek első felében bejárta Magyarországot, és 1925-ben *A wayfarer in Hungary* címmel jelentette meg az erről szóló útikönyvét. Művében a legmélyebb elismerés hangján írt arról, hogy a magyar nemzet azért élhetett túl már Trianon előtt is olyan traumákat, mint a másfél évszázados oszmán hódoltság, valamint az 1848–49-es forradalom és szabadságharc vérbe fojtása utáni neoabszolutizmus időszaka, mert „Magyarország lelke halhatatlan maradt, és ez a legyőzhetetlen nép felemelkedett a porból. Legyen ismét így!”²⁵ ■

24 LENGYEL Zoltán dr.: Viszonzás Wlassics Gyula báró nyílt levelére. *Budapesti Hírlap*, 1920. február 10. 2.

25 George A. BIRMINGHAM: *A wayfarer in Hungary*. Methuen & Co., London, 1925. 186.